

цінностей [Текст]/ О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002 – №4 – С. 13-18

8. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О.В. Сухомлинська. – К.: Всеукр. фонд “Добро”, 2006. – 43 с.

The article is concerned with the philosophical, pedagogical and psychological views on the concept of "spirituality", "spiritual education", identifies the difficulties in the process of spiritual education of children with intellectual disabilities and possible ways of solving these problems.

Keywords: spirituality, spiritual education, Christian ethics, mentally defective children

Отримано 16.6.2013

УДК 376.015.3-056.36 : 159.954.2

М.С. Омельченко

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З КОРЕКЦІЇ УЯВИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ НА УРОКАХ У ДОПОМІЖНІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена проблемі корекції уяви розумово відсталих учнів старших класів шляхом організації відповідних педагогічних умов на уроках географії, природознавства та історії в допоміжній школі.

Ключові слова: допоміжна школа, педагогічні умови, розумово відсталі учні старших класів, уява.

Статья посвящена проблеме коррекции воображения умственно отсталых учащихся старших классов путем организации соответствующих педагогических условий на уроках географии, природоведения и истории во вспомогательной школе.

Ключевые слова: вспомогательная школа, педагогические условия, умственно отсталые учащиеся старших классов, воображение.

Результати експериментальних досліджень, присвячених вивченню уяви розумово відсталих учнів (О.Я. Дудецький, М.М. Нудельман, Ж.І. Шиф та ін) засвідчили, що її специфічні особливості та низький рівень розвитку обумовлені не лише інтелектуальними та психічними

можливостями досліджуваних, але й недостатньою увагою до проблеми корекції уяви учнів допоміжної школи з боку методистів та педагогів. Здебільшого, розвиток уяви в змісті уроків постає як другорядна мета, яка має вирішуватися само собою. Через це, корекція уяви на уроках у допоміжній школі практично не відбувається, динаміка росту її рівня в школярів з 6-го по 9-ий клас майже не простежується. Таким чином, втрачається той значний внесок, який може роботи уява в процес засвоєння розумово відсталими учнями навчального матеріалу.

З огляду на вищевикладене, було узагальнено та систематизовано низку педагогічних умов з розвитку уяви, які були впроваджені в навчальний процес допоміжної школи протягом двох років. Розглянемо їх детальніше.

Визначення тем у навчальній програмі для 6-9-их класів допоміжної школи, які найбільше сприяють корекції уяви учнів та розроблення на базі цих тем вправ і завдань для розвитку репродуктивної та творчої уяви дітей. Під час формуального навчання із курсу географії, природознавства та історії обиралися теми, які надавали широкі можливості педагогам активізувати уяву учнів, використовувати різні види робіт з символічною наочністю, малюнками, картинами, відеотехнікою, різноманітні вправи творчого характеру, організовувати продуктивну діяльність розумово відсталих дітей (малювання, створення макетів, креслення схем, заповнення таблиць тощо), що мають велике значення у формуванні образів уяви в розумово відсталих учнів.

На базі таких тем було розроблено спеціальну систему вправ для розвитку уяви дітей, яка представляла собою комплекс завдань різної складності, побудованих за наступними принципами:

– спирання на життєвий досвід учнів. Через те, що джерелом уяви завжди виступає об'єктивна дійсність [4], система вправ із корекції уяви учнів засновувалася на актуалізації та збагаченні життєвих вражень дітей. Навіть, якщо завдання було націлено на формування в учня образу небаченого ніколи об'єкту, постійно використовувався досвід дитини: "Варан – хижа ящірка. Діти, ви бачили коли-небудь ящірок? Варани такі ж точно, тільки дуже великі.", або "Опади в Сахарі – рідкісне явище. Сахара – одна з найспекотніших пустель світу, тому рослинність тут дуже бідна. Ви знаєте, що трапиться з квітами, якщо не поливати їх влітку?" тощо;

– використання наочності з метою корекції уяви. Більшість вправ передбачала використання символічної чи інших видів наочності. Це сприяло не лише формуванню більш правильних образів уяви, але й їх корекції [3];

– відтворення образів уяви учнів у продуктивній діяльності. Для міцного закріплення матеріалу, після формування образу певного географічного об'єкта чи явища, учні малювали або моделювали його з

природних матеріалів. Цей принцип ґрунтується на положенні єдності свідомості та діяльності, розвитку психіки в діяльності [1, 2];

– зв'язок уяви з основними психічними процесами та емоційно-вольовою сферою. Уява тісно пов'язана з такими психічними процесами як мислення, пам'ять, мовлення, увага, а також з емоціями й почуттями особистості [2]. Розроблені вправи сприяли не лише корекції уяви розумово відсталих учнів, але також і вказаних процесів. Наприклад: "Що трапиться, якщо більше ніколи не піде дощ?" (розвиток уяви, словесно-логічного мислення, мовлення), "Пригадай, які рослини ми бачили в степу?" (розвиток уяви, мовлення, активізація пам'яті), "Познач зону тропіків на контурній карті" (розвиток уяви та уваги) тощо. Крім цього, добираючи навчальний матеріал для вправ із корекції уяви розумово відсталих учнів старших класів, було використано доступну дітям інформацію, яка зацікавлювала та створювала в дітей позитивний настрій.

Відповідно до змісту навчального матеріалу певного предмету та вікових особливостей досліджуваних, було *розроблено поетапну систему корекції уяви розумово відсталих учнів*. Розглянемо ці етапи.

I етап – формування передумов для створення образів уяви. На даному етапі учнів навчали бачити правильні образи добре знайомих об'єктів за елементами (крапками, схемами, частинами предметів), умінно виділяти образ предмета серед інших, відтворювати його через продуктивну діяльність.

На цьому етапі учнів виконували такі завдання:

- домальовували об'єкт за крапками, схемами, частинами предмета;
- виділяли й зображували предмет (упізнати "зашумлений" або викривлений об'єкт і правильно його зобразити);
- "опредмечували" та зображували предмет (назвати якомога більше предметів, на які схожий запропонований об'єкт).

Такі завдання сприяли активізації пізнавальних процесів розумово відсталих учнів й актуалізації наявних у них знань та уявлень. Використовуючи життєвий досвід дітей, уточнюючи його, навчаючи баченню та створенню образів об'єктів, було створено базу, що уможлиблювала формування правильного образу уяви.

II етап – навчання баченню та створенню композиції на основі наочності. Учні вчилися аналізувати об'єкти, ситуації, події, виділяти головні та другорядні ознаки, бачити зв'язок між предметами, уміти розміщувати їх на місці, планувати свою діяльність, формувати попередню задумку, вносити нові елементи в уявлений образ.

Учні виконували такі завдання:

- складали композиції з площинних об'єктів на певну навчальну тематику та її зображення (виложити послідовно зображення, придумати до них розповідь);

- домальовували композиції (наприклад, закінчити контурне, неповне зображення природи певної місцевості);
- придумували та малювали пропущені ланки навчального тексту, що складається з серії послідовних картинок.

Складаючи композиції, учні не лише встановлювали причинно-наслідкову залежність, але і включалися в активний процес створення власної уявної ситуації, самостійно придумували та фантазували, крім цього, з'являлася зацікавленість щодо теми, активізувалося мовлення дітей.

III етап – формування операційних компонентів уяви. На даному етапі дітей навчали прийомам та засобам комбінування та перекомбінування образів.

Завдання на цьому етапі були такими:

- знайти запропонований еталон в предметному зображенні й переконструювати його в нове предметне зображення (наприклад, лампочка в люстрі схожа на Сонце, пісок на майданчику схожий на бархан тощо);
- самостійно створити картини з включенням у зображення запропонованого еталону (наприклад, створити місцевість навколо певної тварини).

У процесі складання таких завдань як еталон було використано різноманітні об'єкти та символи. Важливу роль надавали правильному розумінню завдання учнем і створенню адекватного "кола речей" навколо еталона.

Завдання третього етапу сприяли активізації всіх психічних процесів й особливо аналітико-синтетичній діяльності, формували операційні компоненти уяви, створюючи передумови творчої діяльності.

Разом зі створенням малюнків за поданими еталонами, учням пропонували розповісти про те, що вони зображували. Оволодіння цією діяльністю було основою для переходу до четвертого етапу роботи з корекції уяви.

IV етап – розвиток самостійної словесної творчості та образотворчості розумово відсталих учнів.

Уточнюючи знання досліджуваних, систематизуючи їхні уявлення, ми навчали учнів розумінню головного смислу в тексті за допомогою інтонації, опорних слів, ілюстрацій, схем, символів. Навчали плануванню, поділу на смислові частини, послідовному викладенню та продуктивному відтворенню. Було важливо, щоб дитина за словесним описом училася бачити зміст, щоб мовлення при цьому виконувало свою планувальну та регулювальну функцію. Через це особливу увагу в завданнях цього етапу було приділено словесній опорі.

Завдання цього етапу мали таку спрямованість:

- скласти розповіді за опорним словами з наступним малюванням;
- ілюструвати (словесно та образотворчо) тексти;

- самостійно складати розповіді на різну
- тематику з наступним малюванням.

Поєднання фронтальної та індивідуальної форм роботи. На уроках у допоміжній школі індивідуальна робота з розумово відсталими дітьми здійснювалася під час опитування, пояснення та закріплення нового матеріалу, виконання домашнього завдання.

Під час письмового опитування було використано картки різної складності: аналогічні за змістом завдань, проте різні за кількістю інформації. У картках для учнів із достатнім рівнем розвитку уяви позначалася лише мета завдання, для основної частини дітей – мета й деякі пункти, на які слід звернути увагу, для учнів зі значними труднощами в навчанні – докладна інструкція виконання завдання.

Під час пояснення нового матеріалу перед "сильними" учнями часто ставилися проблемні запитання, тоді як "слабких" учнів, здебільшого, просили повторювати відповіді на запитання за іншими. У деяких випадках учнів, які виявляли підвищений інтерес до навчального матеріалу, просили самостійно підготувати певну інформацію й виступити з нею перед класом.

Під час закріплення навчального матеріалу учням із достатнім рівнем розвитку уяви пропонували завдання творчого характеру. Навпаки, зі "слабкими" учнями повторювали основні моменти навчального матеріалу, зупиняючись докладно на кожному. Учнім із низьким рівнем розвитку уяви також пропонували знаходити в підручнику описи об'єктів та подій, відповіді на певні запитання, тоді як учні з найбільш розвиненою уявою самостійно складали такі описи, робили узагальнення та висновки.

Під час подання домашніх завдань також враховувалися індивідуальні можливості пізнавальної сфери учнів, зокрема рівні розвитку їхньої уяви. Учнім із достатнім рівнем розвитку уяви пропонували додаткові завдання творчого характеру (самостійно розробити маршрут умовної подорожі, провести невеличке дослідження, спостереження, скласти кросворд, ребус тощо). Для подолання прогалин у знаннях учням із найбільш низькими пізнавальними можливостями пропонували додаткові, нескладні за змістом, завдання, виконання яких передбачало здійснення контролю з боку вихователя або батьків.

Поєднання роботи з корекції уяви на уроках та під час позакласної діяльності з географії. Під час формувального етапу дослідження перед позакласними заняттями з географії було поставлено такі завдання:

- ліквідація прогалин у знаннях розумово відсталих учнів;
- ознайомлення дітей із більш розширеним та поглибленим навчальним матеріалом порівняно з програмою;
- формування інтересу до навчальної діяльності в розумово відсталих учнів.

Для досягнення цих цілей ми використовували такі види діяльності:

– проведення додаткових індивідуальних занять з учнями, що відчували найбільші труднощі під час створення образів уяви;

- гурткова робота;
- клуби за інтересами;
- тематичні вечори;
- ігри та вікторини;
- виготовлення шкільних видань.

Формування навчальної мотивації розумово відсталих учнів забезпечувалося дотриманням низки умов:

- відповідність до змісту навчального матеріалу;
- організація навчальної діяльності;
- проведення колективних форм роботи;
- здійснення оцінювання учнів.

Важлива роль у формуванні мотивації пізнання належала *змісту навчального матеріалу*, який відповідав наявним та новим потребам учнів, зокрема: орієнтуванню у просторі, отриманню уявлень про різні об'єкти та явища близькі до життєвого досвіду дітей, умінню прогнозувати події тощо. Навчальний матеріал був доступним, цікавим, заснованим на наявних знаннях дітей, близьким їм за змістом, проте разом із цим і достатньо складним, що сприяв активізації уяви учнів.

Зміст кожного уроку, заняття, теми був глибоко мотивований не лише мінливими інтересами та покликанням на практичну значущість у майбутньому, а спрямований на пізнання сутності різноманітних явищ та подій, оволодіння методами пізнання.

Організація навчальної діяльності як один зі шляхів формування мотивації розумово відсталих учнів здійснювалася в три етапи.

1-ий етап: формування в учнів необхідності вивчення нового матеріалу.

На цьому етапі учням пояснювали, для чого їм потрібно вивчення тієї чи тієї навчальної теми: створювалася певна проблемна ситуація (ставилася задача, розв'язати яку можна було лише під час вивчення теми, проводилася бесіда про значущість матеріалу, розповідь про те, як колись розв'язували цю проблему); формувалася основна навчальна задача як орієнтир, на який спрямовувалася наступна діяльність учнів; здійснювався самоконтроль та самооцінка можливостей попередньої діяльності з вивчення певної теми (учні разом з учителем намічували план роботи на уроці, обговорювали свої можливості, визначали, що потрібно повторити і як підготуватися до наступних уроків).

2-ий етап: засвоєння змісту навчальної теми.

Успіх на цьому етапі роботи залежав від того, наскільки успішно на попередньому етапі було сформовано необхідність вивчення матеріалу. Значна роль при цьому надавалася наочності та практичній діяльності учнів, які виступали засобами наочно-дієвого уявлення тих знань, які необхідно засвоїти учням.

3-ий етап: аналізування власної навчальної діяльності учнів.

Підведення висновків вивчення кожної навчальної теми проводилося так, щоб учні відчували емоційне задоволення від зробленого, радість перемоги над труднощами, пізнання нового, цікавого. На цьому етапі вчитель підводив дітей до того, що вони виконали величезну роботу, схвалював досягнення кожного. Отже, здійснювалася орієнтація учнів на переживання таких почуттів у майбутньому, що мало призвести до виникнення потреби у творчості, пізнанні, тобто вияву позитивної стійкості мотиваційної діяльності.

Різні форми колективної діяльності учнів також відіграли значну роль у становленні мотивації до навчання, зокрема: спільне виготовлення шкільної наочності, проведення досліджень, ігор, клубних зустрічей, змагань тощо. Під час колективної роботи учні, побачивши зацікавлення та схвалення з боку однолітків, також починали цінувати свою роботу, а елемент змагання активізував розумову діяльність, спонукав учнів до творчості.

Під час формування позитивної стійкості мотивації до вивчення географічного матеріалу в розумово відсталих учнів, передусім, увага приділялася тому, щоб *в оцінюванні робіт був якісний аналіз зробленого*, визначення всіх позитивних моментів, просувань у засвоєнні навчального матеріалу й виявлення причин наявних недоліків. Такий аналіз було спрямовано на формування в учнів адекватної самооцінки власної роботи та роботи однокласників, надано можливість виправити свої помилки та не припускати їх у майбутньому.

Ефективність запропонованих педагогічних умов було перевірено за результатами контрольного експерименту, учасниками якого стали розумово відсталі учні 6-9-их класів, які брали участь у формувальному навчанні протягом двох років (експериментальна група) та контрольна група учнів.

Результати представлено в таблицях 1, 2.

Таблиця 1

**Рівні розвитку репродуктивної уяви
розумово відсталих учнів старших класів (у %)**

Класи Етапи Рівні	6		7		8		9	
	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К
<i>Високий</i>	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Достатній</i>	28,2	13,7	28,9	14,9	30,9	13,8	31,7	17,5
<i>Середній</i>	51,3	48,7	50,9	48,2	49,6	48,8	50	47,5
<i>Низький</i>	20,5	37,6	20,2	36,9	19,5	37,4	18,3	35

е – експериментальна група.

к – контрольна група.

**Рівні розвитку творчої уяви
розумово відсталих учнів старших класів (у %)**

Класи	6		7		8		9	
Етапи Рівні	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К
<i>Високий</i>	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Достатній</i>	14,6	4,3	15,8	4,4	17	4,1	17,5	5
<i>Середній</i>	53,8	44,4	55,3	44,7	54,5	48,8	55	49,2
<i>Низький</i>	31,6	51,3	28,9	50,9	28,5	47,1	27,5	45,8

Аналіз та порівняння результатів контрольної та експериментальної груп під час контрольного експерименту показали значну динаміку в розвитку уяви учнів старших класів під час експериментального навчання. Значна кількість досліджуваних експериментальної групи підвищила рівні розвитку репродуктивної та творчої уяви, зокрема діти набули вмінь створювати конкретні образи географічних об'єктів за описом та наочним сприйманням, розвинулися навички самостійного комбінування та перекомбінування елементів об'єктів та ситуацій, сформувалися навички "внутрішнього" аналізу, відзначився вияв мовленнєвої регуляції образної сфери, самі образи стали більш повними та насиченими.

Цікавим моментом стала поява в уяві розумово відсталих учнів елементів творчої діяльності. Це виявлялося в їхньому вмінні вбачати та відображати незнайому з практики інформацію, знаходити в різних еталонах оригінальні образи, відступати від стереотипного мислення.

Значно зріс інтерес розумово відсталих учнів до географічного, природознавчого та історичного матеріалу, що має велике значення в процесі навчання, бо мотивація є важливим фактором успішного засвоєння матеріалу.

Спостереження за навчальною діяльністю розумово відсталих учнів 6-9-их класів на уроках та під час позакласних занять, а також аналіз результатів контрольного експерименту підтвердили доцільність та ефективність застосування педагогічних умов вивчення географії, природознавства та історії з метою корекції уяви розумово відсталих учнів старшого шкільного віку.

Запропоновані педагогічні умови остаточно не вирішують проблеми корекції уяви розумово відсталих учнів старшого шкільного віку і вимагають подальшого розроблення, вдосконалення та вивчення цього питання на матеріалах інших уроків в старших класах допоміжної школи, з'ясування можливостей навчальної пропедевтики для розвитку уяви учнів у молодших класах, а також можливості переносу учнями сформованих інтелектуальних умінь на інший зміст навчальної та трудової діяльності.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. - М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
2. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М., 1981. – 491 с.
3. Синев В. Н. Коррекционная работа на уроках географии и естествознания во вспомогательной школе / В. Н. Синев, Л. С. Стоженко – К.: Радянська школа, 1977. – 86 с.
4. Страхов И. В. Психология воображения / И. В. Страхов. – Саратов, 1971. – С. 3-70.

The article is devoted to the problem of the imagination correction of the senior mentally backward schoolchildren through the organization of the corresponding pedagogical conditions of the lessons of geography, natural sciens and history at the auxiliary school.

Keywords: auxiliary school, pedagogical conditions, senior intellectually backward children, imagination.

Отримано 14.6.2013

УДК 159.922.762.07:159.947.3

О.А. Прокопенко

ПСИХОКОРЕКЦІЙНЕ ПОДОЛАННЯ ПОРУШЕНЬ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПІДЛІТКІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

У статті визначаються особливості психокорекційної та психотерапевтичної роботи з розумово відсталими підлітками засобами музичної терапії. Характеризується вплив музики на стан емоційно-вольової сфери підлітків з розумовою відсталістю. Описуються основні методи роботи засобами музичної терапії.

Ключові слова: підліток з розумовою відсталістю, терапія мистецтвом, музична психокорекція, музична терапія.

В статье определяются особенности психокоррекционной и психотерапевтической работы с умственно отсталыми подростками средствами музыкальной терапии. Характеризуется влияние музыки на состояние эмоционально-волевой сферы подростков с умственной